

บทที่ 3

ความเป็นมาของการแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์

ในบทนี้จะกล่าวถึงความเป็นมาของการแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยแบ่งเป็นหัวข้อดังนี้

- 3.1 ความเป็นมาของการแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์
- 3.2 รูปแบบของการแสดงละครนอก
  - 3.2.1 การแสดงละครนอก (เดิม) แบบชาวบ้าน
  - 3.2.2 การแสดงละครนอกแบบหลวง
- 3.3 ผู้แสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ของกรมศิลปากร
  - 3.3.1 กลุ่มผู้แสดงในอดีต (แสดงเป็นครั้งแรก)
  - 3.3.2 กลุ่มผู้แสดงในปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2544)
- 3.4 ครูเจริญจิต : ผู้ถ่ายทอดทำรำนางเกศสุริยงแปลง ในละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์
- 3.5 ผู้สืบทอดทำรำนางเกศสุริยงแปลงในละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์

โดยรายละเอียดมีลำดับดังต่อไปนี้

3.1 ความเป็นมาของการแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์

การแสดงละครนอก เข้าใจว่าคงจะมีเล่นกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเรื่องที่ใช้เล่นซึ่งหลงเหลืออยู่มี 19 เรื่อง ได้แก่ เรื่องการเกษ คาวิ ไชยทัต พิกุลทอง พิมพ์สวรรค์ พิณสุริยวงศ์ มโนหรีรา โม่งป่า มณีพิชัย สังข์ทอง สังข์ศิลป์ชัย สุวรรณศิลป์ สุวรรณหงษ์ โสวัต ไกรทอง โคบุตร ไชยเชษฐ พระรถและศิลป์สุริวงศ์

สำหรับการแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ มีเล่นกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาต่อเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงธนบุรี สมัยกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน ดังมีหลักฐานปรากฏอยู่เป็นระยะ ๆ ดังต่อไปนี้

สมัยกรุงศรีอยุธยาสันนิษฐานจากหลักฐานทางด้านบทละครเรื่องสุวรรณหงส์ซึ่งนายธนิต อยู่โพธิ์อดีตอธิบดีกรมศิลปากรได้กล่าวไว้ว่า¹

---

¹ ธนิต อยู่โพธิ์, สุจิตร์บทละครนอกเรื่อง สุวรรณหงส์ ตอนกมณณ์ถวายม้า แสดง ณ โรงละครอนศิลปากร, (พระนคร : กรมศิลปากรจัดพิมพ์, มีนาคม 2494), หน้าคำนำ.

“เรื่องนี้คงจะนิยมเล่นกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเพราะได้พบบทเป็นสำนวนเก่าบางตอนยังหลงเหลืออยู่ แต่ไม่มีหลักฐานให้ทราบว่าเป็นของกวีผู้ใดแต่งไว้บ้าง สังเกตตามบทกลอนเท่าที่มีอยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณทั้งฉบับสมุดไทยและฉบับที่ขุดไว้เป็นพิมพ์ดีดจากเจ้าของคณะและต่างคณะ เห็นได้ว่ามีหลายสำนวนและมีโวหารการประพันธ์แตกต่างกัน”

นายจาตุรงค์ มนตรีศาสตร์ ได้กล่าวถึงการแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ไว้ดังนี้²

“เรื่องนี้เข้าใจว่ามีเล่นมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเป็นนิทานพื้นบ้านเล่าสู่กันฟังที่เรียกว่า “มุขปาฐะ” ไม่มีบทสนทนา ต่อมาจึงเล่นเป็นละครอย่างกลอนสดได้ต่อกันเป็นเรื่องราวจากปฏิภาณไหวพริบของผู้เล่น แต่เดิมไม่มีการแบ่งเนื้อเรื่องเป็นตอน เพียงแต่ผู้เล่นสังเกตว่า คนดูชอบการแสดงตรงช่วงไหน มากก็เล่นตรงช่วงนั้นบ่อย ๆ “

จากข้อความดังกล่าวข้างต้น พอจะประมวลได้ว่า การแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์มีเล่นกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากพบหลักฐานจากบทละคร

ในสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (พ.ศ. 2310-2325) ทรงกอบกู้บ้านเมืองให้เป็นอิสระจากพม่าได้เป็นผลสำเร็จ ทรงพยายามฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรงทำนุบำรุงด้านการละคร โดยรวบรวมตัวละครที่กระจัดกระจายหนีภัยสงคราม ทั้งรวบรวมและชำระบทละครนอกที่ชำรุดเสียหายไปเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาขึ้นใหม่³ มี 18 เรื่อง ได้แก่ เรื่องการเกษคาวิ ไชยทัต พิภพทอง พิมพ์สวรรค์ พิณสุริยวงศ์ มโนห์รา โม่งป่า มณีพิชัย สังข์ทอง สังข์ศิลป์ชัย สุวรรณศิลป์ สุวรรณหงส์ ไสวัด ไกรทอง ไชยเชษฐี พระรถ ศิลปสุริยวงศ์ และในจำนวนนี้มีเรื่องสุวรรณหงส์ด้วย นอกจากนี้ ยังพบว่าได้มีการแสดงละครนอกในงานสมโภชพระแก้วพระบาง ซึ่ง

² สัมภาษณ์จาตุรงค์ มนตรีศาสตร์, อาจารย์ 2 ระดับ 7 วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร, 4 กันยายน 2543.

³ สุรพล วิรุฬห์รักษ์, วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 36-37.

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชหรือพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้จัดขึ้น ทั้งนี้เพื่อความในจดหมายเหตุ ความทรงจำกรมหลวงนรินทรเทวี ทรงเล่าว่า⁴

“...จะได้แห่พระแก้วเสด็จกลับรับพระแก้วพระบางมาลงเรือประพาส ดอกสร้อยสักงามโหรีพิณพาทย์ ละครไชยลงแพ เล่นตามกระแสนลมารค พยุหยาตรากระบวนเรือประทับท่าวัดแจ้ง เชิญพระแก้วขึ้นทรงพระยานุมาศแห่ มา ณ โรงแก้วอยู่ที่ท้องสนามพลับพลาเสด็จอยู่กลาง ละครผู้หญิง ละครผู้ชาย อยู่คนละข้าง เงินโรงผู้หญิง 10 ชั่ง เงินโรงผู้ชาย 5 ชั่ง มี 7 วัน...”

จากข้อความข้างต้น ทำให้ทราบว่าในสมัยกรุงธนบุรีนั้นมีการแสดงละครผู้ชายเข้าใจว่าน่าจะเป็นละครนอกเพราะใช้ผู้ชายแสดง ในงานสมโภชพระแก้วพระบาง และนอกจากที่กล่าวมา “ในรัชกาลนี้ ยังมีคณะละครผู้ชายของเอกชนอยู่ 3 คณะ ในงานสมโภชพระแก้วมรกต คือ คณะ หลวงวิจิตรณรงค์ คณะหมื่นเสนาะภูบาล และคณะหมื่นโหวหารภิรมย์”⁵

ดังนั้น จึงพอสันนิษฐานได้ว่า คณะละครนอกของเอกชนเหล่านี้ คงจะมีการสืบทอดการแสดงละครเรื่องสุวรรณหงส์ไว้บ้างก็อาจจะเป็นไปได้ เพราะปรากฏว่าได้มีการกล่าวถึงการแสดงละครเรื่องนี้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ 1 ซึ่งเป็นสมัยที่ต่อเนื่องจากสมัยกรุงธนบุรี

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ. 2325-2352) บ้านเมืองเกิดศึกสงครามหลายครั้งหลายคราว แต่ช่วงที่บ้านเมืองสงบสุข การละครก็แพร่หลายมากขึ้น ดังเช่นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวไว้ว่า⁶

“ละครนอกสมัยรัชกาลที่ 1 ตัวละครเล่นจนได้ผลประโยชน์ร่ำรวยจนถึงสามารถสร้างวัดได้ ก็คือ นายบุญยัง เป็นนายโรงละครนอก สร้างวัดละครทำอยู่

⁴ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวีและพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2509) (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางสาวเรียม วิเศษกุล ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันที่ 31 ตุลาคม 2509), หน้า 154.

⁵ สุรพล วิรุฬห์รักษ์, วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 65.

⁶ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา (พระนคร : คลังวิทยา, 2507), หน้า 76 และ 137.

ข้างหลังบ้านขม้น จังหวัดธนบุรี และยังได้เป็นครูฝึกหัดละครนอกที่เล่นกันชั้น
หลังต่อมา และนายบุญมี (เห็นจะเป็นพี่หรือน้องนายบุญยัง) เป็นครูนางละคร
นอกมาด้วยกันกับนายบุญยัง”

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานว่าทั้งสองคนพี่น้องเคยแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ ปรากฏ
อยู่ในนิราศพระบาทของสุนทรภู่ ดังนี้⁷

“พอแรมค่ำหนึ่งวันนั้นท่านพระคลัง	หา “บุญยัง” ไปฉลองศาลาลัย
มีละครผู้คนอลหม่าน	กรับประสานสวบสวบส่งเสียงใส
“สุวรรณหงส์” ทรงว่าวแต่เข้าไป	ที่เลี้ยงใส่หอกยนต์ไว้บนแกล
ตะวันปายเข้าห้องก็ต้องหอก	ชาวบ้านนอกตกใจร้องให้แห่
บ้างฮาครืนยี่นัยดออยู่อัดแอ	บ้างจอบแจสุรเสียงที่เถียงกัน”

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นนำมาพิจารณาและสืบค้นต่อไปได้ว่าสุนทรภู่เกิดในปี พ.ศ.
2329 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 1 และนิราศพระบาท สุนทรภู่แต่งไว้ในปี พ.ศ. 2350⁸ ซึ่งตรงกับสมัย
รัชกาลที่ 1 เป็นไปได้ว่าสุนทรภู่คงจะได้ชมละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์มาบ้างจึงนำมาแต่งในนิราศ
พระบาท ดังนั้น จึงพออนุมานได้ว่า มีการแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ในสมัยรัชกาลที่ 1

ในสมัยรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. 2352-2367) บ้านเมือง
ส่วนใหญ่จะสงบเรียบร้อย พระองค์ทรงสนพระทัยในศิลปะด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านวรรณคดี
การละครและดนตรีไทย สำหรับการละครนั้นทรงพระราชนิพนธ์บทละครนอกขึ้นใหม่โดยอาศัยเค้า
โครงเรื่องเดิมจากสมัยอยุธยา และทรงปรับปรุงการแสดงละครนอก (เดิม) เพื่อให้ผู้หญิงในราช
สำนักได้มีโอกาสแสดงละครนอกบ้าง ละครนอกชนิดใหม่นี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา
ดำรงราชานุภาพ ทรงเรียกว่า “ละครนอกแบบหลวง”⁹ เรื่องที่ทรงปรับปรุงมี 5 เรื่อง ได้แก่ สังข์ทอง
ไชยเชษฐา มณีพิชัย ไกรทอง คาวี และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงพระยศ

⁷ สุนทรภู่, “เรื่องนิราศพระบาท”, วรรณกรรมนิราศของสุนทรภู่ฉบับสมบูรณ์ (กรุงเทพฯ : เจริญรัตน์
การพิมพ์, 2527), หน้า 53.

⁸ เรื่องเดียวกัน, คำนำหน้า ญ.

⁹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา, หน้า 142.

เป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงพระนิพนธ์เรื่องสังข์ศิลป์ชัยถวาย รวมเป็นบทละครนอกของหลวง 6 เรื่อง ส่วนเรื่องสุวรรณหงส์ไม่ปรากฏว่าทรงพระราชนิพนธ์ แต่นายบุญยัง คณะละครนอกของ เอกชนที่เคยแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ยังมีชีวิตอยู่ น่าจะยังมีการสืบทอดการแสดงละครเรื่อง สุวรรณหงส์

ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2367-2393) พระองค์ ไม่ทรงโปรดการละคร และให้เลิกละครผู้หญิงของหลวงแต่มิได้ห้ามให้มีละครซึ่งกลับเป็นผลดี เพราะทำให้ละครข้างนอกเจริญรุ่งเรือง มีคณะละครเกิดขึ้นมากมาย ทั้งคณะละครของเจ้านาย และขุนนาง รวมทั้งคณะละครนอกของเอกชนแสดงกันอย่างแพร่หลาย

“โดยเฉพาะคณะละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ* เมื่อครั้งยังเป็นพระองค์เจ้าทินกร เล่ากันว่าตัวละครหัดรำแบบละครหลวง แต่โปรดทรงเรื่องละครนอก ได้ทรง นิพนธ์บทละครนอก 3 เรื่อง ได้แก่ เรื่องสุวรรณหงส์ นางแก้วหน้าม้า และนางกุลา”¹⁰

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ ทรงนิพนธ์เรื่องสุวรรณหงส์เพื่อนำมาใช้แสดง และนอกจากนี้ “คณะละครนอกเอกชน ของเจ้ากรับมีชื่อเสียงทางการแสดงละครนอก และเป็นผู้รักษาแบบแผนละครนอกของครูบุญยัง ไว้”¹¹ ก็น่าจะยังมีการแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์สืบต่อมา

ในสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394-2411) ไม่พบหลักฐานปรากฏว่ามีการแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ แต่สันนิษฐานว่าน่าจะยังคงมีการสืบทอด การแสดงเรื่องนี้ไว้ เนื่องจากพบว่ามีหลักฐานการแสดงละครเรื่องนี้ในสมัยรัชกาลที่ 5

ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453) มี หลักฐานที่กล่าวถึง การแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ฉบับที่ 2431 มีปรากฏอยู่ละครตลก แสดงเรื่องขุนช้างขุนแผนในวันพุธที่ 22 พฤศจิกายน 2431 และแสดง “เรื่องสุวรรณหงส์” ในวันรุ่งขึ้น¹²

* พระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าทินกร เป็นพระราชโอรสพระองค์ที่ 35 ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กับเจ้าจอมมารดาศิลา

¹⁰ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา, หน้า 159-160.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 163.

¹² สุรพล วิรุฬห์รักษ์, วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 29. อ้างจากจดหมายเหตุ พระราชกิจรายวันฉบับ 2431.

นอกจากนี้ นายพลอย พระสมุด ได้กล่าวไว้ในหนังสือพิมพ์ชิรญาณ ตอนที่ 42 ปี ร.ศ. 116 (ตรงกับ พ.ศ. 2441 สมัยรัชกาลที่ 5) สรุปความได้ว่า¹³

“มีการแสดงละครนอกกันอย่างแพร่หลาย ทั้งคณะละครของเจ้านาย และขุนนาง เช่น คณะละครของพระองค์เจ้าโตเล็ก คณะละครของพระยาประสิทธิศุภการ คณะละครของหลวงพิบูลย์สมบัติ และคณะละครของเอกชน ได้แก่ นายทองดี พิมพ์ ปลื้ม ช้อยและเอม ทุกคนที่กล่าวมาล้วนแต่แสดงละครเรื่องสุวรรณหงส์ทั้งสิ้น”

ในสมัยรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงรัชกาลที่ 8 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ไม่พบหลักฐานว่ามีการแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ แต่มาปรากฏหลักฐานอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 9 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช “เมื่อกรมศิลปากรจัดแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ครั้งแรก ได้ขอยืมบทละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์จาก คุณครุฑลลิตี (หมั่น) คงประภัสร์ 2 ตอน คือ ตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โตและตอนกุมภภนต์ถวายนมา”¹⁴ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดทำบทขึ้นใหม่ โดยจัดแสดงตอนพราหมณ์เล็กพราหมณ์โตเป็นตอนแรก แสดง ณ โรงละครอนศิลปากร เมื่อปี พ.ศ. 2494 และจัดแสดงตอนกุมภภนต์ถวายนมา เป็นตอนปลายแสดง ณ โรงละครอนศิลปากรเช่นกัน เมื่อปี พ.ศ. 2502 และมีการใช้อุปกรณ์การแสดง อุปกรณ์ประกอบฉาก การเล่นบทตลกมีการแทรกเรื่องราวเหตุการณ์บ้านเมืองในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังเพิ่มเทคนิคการจัดฉาก แสง สี เสียง และมีการเปิด-ปิดม่านเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการแสดง รวมทั้งเพิ่มความหรูหราให้แก่ละครอีกด้วย การแสดงทั้งสองตอนนี้ยังคงได้รับความนิยมและจัดแสดงเรื่อยมาจนทุกวันนี้

¹³ นายพลอย พระสมุด, “เรื่องเล่นละคร”, ใน เบิกโรง ข้อพิจารณานาฏกรรมในสังคมไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), หน้า 43-45.

¹⁴ ธนิต อยู่โพธิ์ “ศิลปินผู้สร้างฐานะด้วยศิลปะ”, หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพคุณครุฑลลิตี (หมั่น) คงประภัสร์, (กรุงเทพฯ : จักรานุกูลการพิมพ์, 2515), หน้า 37.

3.2 รูปแบบของการแสดงละครนอก

การแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ ตอนกุ่มภณทัถวายม้าที่จัดแสดงโดยกรมศิลปากร ได้จัดแสดงตามรูปแบบการแสดงละครนอกแบบหลวงที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงเป็นผู้สร้างสรรค์ขึ้นสำหรับให้ผู้หญิงในราชสำนักที่แสดงละครในได้มีโอกาสแสดงละครนอก โดยนำบทพระราชนิพนธ์ละครนอกที่ทรงปรับปรุงใหม่ 6 เรื่อง มาใช้แสดง

ละครนอกแบบหลวงที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงริเริ่มขึ้นใหม่โดยนำ ละครนอก (เดิม) แบบชาวบ้าน* ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยามาปรับปรุงใหม่ทั้งทางด้าน สำนวนภาษาในบทกลอน ดนตรีเพลงร้อง กระทบท่ารำ และการแต่งกาย รวมทั้งนำลักษณะของ ละครในบางส่วนเข้ามาผสมผสานด้วยดังนี้

ผู้แสดงละครนอกแต่เดิมเป็นชายล้วน แสดงกันตามพื้นบ้าน** ให้ชาวบ้านชมก็เปลี่ยนมา ใช้ผู้หญิงในราชสำนัก และแสดงในพระราชฐานเพื่อให้พระมหากษัตริย์ทอดพระเนตร โดยมีจุด มุ่งหมายในการดำเนินเรื่องรวดเร็วและมุ่งตลบขบขันเช่นเดียวกับละครนอก (เดิม) แต่การเล่นตลก ต่อหน้าพระที่นั่งต้องไม่หยาบโลน และถ้อยคำภาษาไม่สองแง่สองง่าม (ลามกอนาจาร) อย่าง ชาวบ้าน ท่ารำแต่เดิมที่คล้ายอิริยาบถของชาวบ้านก็ทำให้มีความงดงามตามแบบอย่างละครใน เพราะผู้แสดงเป็นผู้ที่ผ่านการฝึกหัดและแสดงละครในกันมาแทบทั้งสิ้น แต่ปรับท่ารำให้มีลักษณะ กระทบกระเจิงว่องไวตามแบบละครนอก อีกทั้งดนตรีและเพลงร้องทำให้ประณีตเหมาะสมกับ กระทบท่ารำที่งดงามของผู้แสดง นอกจากนี้ การแต่งกายของละครนอก (เดิม) ที่แต่งตัวอย่าง สามัญชนเปลี่ยนเป็นแต่งตัวยืนเครื่องตามอย่างละครใน การแต่งกายของผู้แสดงเหมือนกัน ต่างกันที่ เครื่องประดับศีรษะและความวิจิตรงดงามของเครื่องประดับเท่านั้น โดยตัวเอกใส่เครื่องแต่งกาย และเครื่องประดับที่งดงามแวววาวกว่าตัวประกอบ ส่วนตัวละครที่ไม่แต่งกายยืนเครื่อง เช่น ฤาษี เสนา และตัวตลก

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า “ละครนอกแบบหลวง” มีลักษณะผสมผสานระหว่างละครใน และละครนอก (เดิม)¹⁵ แต่นำมาปรับปรุงให้มีความประณีตยิ่งขึ้นทำให้มีลักษณะเป็นละครนอก ชนิดใหม่ที่มีความงดงามแปลกตาไปจากเดิม ซึ่งกรมศิลปากรได้ยึดถือเป็นแบบแผนของการแสดง ละครนอกมาจนทุกวันนี้

* ละครนอกที่แสดงโดยสามัญชน

** บริเวณละแวกหมู่บ้าน

¹⁵ สุรพล วิรุฬห์รักษ์, วิวัฒนาการนาฏยศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 91.

กรมศิลปากรได้รับแบบแผนการแสดงละครนอกแบบหลวงของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) มาจากละครวังสวนกุหลาบ ซึ่งเป็นคณะละครของสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอภัยวงศ์เดชาวุธฯ กรมหลวงนครราชสีมา พระอนุชาในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ที่ได้สืบทอดแบบแผนการแสดงละครในและละครนอกแบบหลวงไว้ ดังจะเห็นได้จาก ผู้แสดงในคณะละครวังสวนกุหลาบหลายท่านได้แก่ ท่านผู้หญิงแผ้ว สนิทวงศ์เสนี อดีตพระชายาของเจ้าฟ้าอภัยวงศ์เดชาวุธฯ คุณครูลมุล ยมะคุปต์ และคุณครูเฉลย ศุขะวณิช เข้ามารับราชการเป็นครูสอนนาฏศิลป์ในโรงเรียนนาฏศิลป์ ได้นำรูปแบบการแสดงละครนอกแบบหลวงมาสอนให้แก่นักเรียนโรงเรียนนาฏศิลป์ และจากคำบอกเล่าของคุณครูประเมษฐ์ บุญยะชัย กล่าวไว้ว่า ท่านเป็นลูกศิษย์คนหนึ่งของคุณครูลมุล และคุณครูเฉลย เคยถามคุณครูเรื่องการแสดงละครของวังสวนกุหลาบ ซึ่งคุณครูทั้งสองเล่าให้ฟังว่า¹⁶

“คุณครูลมุลและคุณครูเฉลย เป็นศิษย์ของหม่อมครุฑม นวรัตน์ ณ อยุธยา และหม่อมครุฑอิง หสิตะเสน หม่อมครุฑของละครวังสวนกุหลาบ โดยหม่อมครุฑทั้งสองเป็นศิษย์ละครวังหน้าของเจ้าจอมมารดาเอมในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระมารดาของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ เจ้าจอมมารดาเอมแสดงละครตามรูปแบบละครหลวงของรัชกาลที่ 2 ดังนั้น กระบวนท่ารำและการแสดงละครจึงเป็นรูปแบบละครหลวงของรัชกาลที่ 2 ที่ได้รับการสืบทอดต่อ ๆ กันมา”

และข้อยืนยันอีกอย่างหนึ่งคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวว่า ละครเจ้าจอมมารดาเอม แสดงตามรูปแบบละครหลวงของรัชกาลที่ 2¹⁷

อีกประการหนึ่งคุณครุฑมัลลี (หมั่น) คงประภักดิ์ และคุณครุฑมัน โมรากุล เป็นผู้ที่มีความชำนาญทางละครชาตรีและละครนอก (เดิม) แบบชาวบ้าน¹⁸ เข้ารับราชการเป็นครูสอนนาฏศิลป์ในโรงเรียนนาฏศิลป์ได้ร่วมกันฝึกซ้อมการแสดงละครนอกกับท่านผู้หญิงแผ้วและคุณครูลมุล จนทำให้การแสดงเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา และประสบความสำเร็จได้รับการต้อนรับจากผู้ชมเป็นอย่างดี

¹⁶ สัมภาษณ์ประเมษฐ์ บุญยะชัย, อาจารย์ 3 ระดับ 8 วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร, 18 สิงหาคม 2544.

¹⁷ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา, หน้า 205.

¹⁸ สัมภาษณ์สุวรรณี ชลานุเคราะห์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์-ละครรำ) พ.ศ. 2533, 8 กรกฎาคม 2544.

ดังนั้น จึงเชื่อว่า การแสดงละครนอกของกรมศิลปากรในปัจจุบัน ได้รับการสืบทอดมาจาก ละครนอกแบบหลวงของคณะละครวังสวนกุหลาบที่ได้รับการรักษาแบบแผนการแสดงละครนอกแบบหลวงของรัชกาลที่ 2 ไว้ ทำให้สรุปได้ว่า การแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ของกรมศิลปากรแสดงตามแนวทางละครนอกแบบหลวงของรัชกาลที่ 2

อนึ่ง เพื่อให้เห็นภาพของการแสดงละครนอก (เดิม) แบบชาวบ้าน และการแสดงละครนอกแบบหลวงเป็นอย่างไร ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาการแสดงละครนอกจากคณะละครเอกชนที่เก่าแก่ 2 คณะ คือ คณะละครไทยศิริ และคณะละครของนายพูน เรืองนนท์ ที่แสดงตามแนวทางละครนอก (เดิม) แบบชาวบ้าน รวมทั้งศึกษาการแสดงละครนอกของกรมศิลปากรที่แสดงตามแนวทางละครนอกแบบหลวงของรัชกาลที่ 2 ดังจะอธิบายรายละเอียดต่อไปนี้

3.2.1 การแสดงละครนอก (เดิม) แบบชาวบ้าน

ผู้วิจัยศึกษาจากคณะละครไทยศิริ ของคุณครุฑมัลลีย์ คงประภัสร์ (ถึงแก่กรรม) ปัจจุบันคุณสุรัตนา เตยวิเศษ¹⁹ หลานสาวเป็นผู้สืบทอดคณะละคร รับแสดงละครชาตรีและละครนอก และคณะละครของนายพูน เรืองนนท์ ซึ่งมีนายทองใบ เรืองนนท์²⁰ เป็นหัวหน้าคณะ ซึ่งทั้ง 2 คณะมีประสบการณ์แสดงละครนอกไม่ต่ำกว่า 50 ปี โดยสืบทอดกันในครอบครัว จากการศึกษาพบว่า การแสดงละครนอกทั้ง 2 คณะ มีลักษณะคล้ายกันดังนี้

1. ขั้นตอนการแสดง เริ่มด้วยโหมโรงดนตรีปี่พาทย์ ร้องประกาศเชิญเทพยดาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในบริเวณการแสดงให้มาชมการแสดง และช่วยให้การแสดงดำเนินไปอย่างราบรื่นปราศจากอุปสรรคใด ๆ จากนั้นรำถวายมือ แล้วจึงดำเนินเรื่องละครนอกจนจบปี่พาทย์ลาโรง ถ้าไม่ไฉนงานแก้บนก็ตัดรำถวายมือออก
2. การดำเนินเรื่องรวดเร็วและมุ่งตลกขบขัน เพื่อต้องการเอาใจผู้ชม
3. วิธีแสดงปี่พาทย์บรรเลงเพลงวา พอทำเพลงวาเปิดเรื่องด้วยตัวละครสำคัญที่เป็นตัวพระออกแสดง โดยรำเพลงซ้ำปี่นอก ซึ่งมีนักร้องเป็นคนร้องให้คนรำ จากนั้นนักร้องร้องเพลงต่อไปอีก 2 วรรค จึงหยุดร้อง เรียกว่า "ร้องส่งรำ" คือ ร้องส่งต่อให้คนรำร้องเองในวรรคต่อไป

¹⁹ สัมภาษณ์ สุรัตนา เตยวิเศษ, หัวหน้าคณะละครไทยศิริ แสดงประจำ ณ ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง กรุงเทพฯ, 16 ตุลาคม 2544.

²⁰ สัมภาษณ์ ทองใบ เรืองนนท์, หัวหน้าคณะละครพูน เรืองนนท์ และเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ละครชาตรี) พ.ศ. 2540, 18 ตุลาคม 2544.

เป็นการเข้าเรื่องหรือดำเนินเรื่อง ในการแสดงผู้แสดงต้องร้องและเจรจาด้วยตนเองโดยคิดกลอน และคำพูดขึ้นเองจากประสบการณ์และปฏิภาณไหวพริบ โดยก่อนแสดงจะมีผู้ใหญ่ประจำโรง คือ คนแก่ที่มีประสบการณ์การแสดงเล่าเรื่องให้ผู้แสดงฟัง จากนั้นผู้แสดงก็คิดหาวิธีแสดงของตนเอง แต่ต้องอยู่ภายในกรอบของเรื่องที่แสดง เมื่อรำจบในบทของตนก็ไปนั่งตักรับเพื่อให้จังหวะผู้แสดง คนอื่น และเมื่อถึงบทของตนก็ออกแสดงเป็นเช่นนี้จนจบการแสดง

4. ผู้แสดงแต่เดิมเป็นผู้ชายล้วน แต่ปัจจุบันผู้ชายและผู้หญิงแสดงรวมกัน ผู้แสดงต้องร้องและเจรจาด้วยตนเอง การร้องนั้นผู้แสดงร้องนำขึ้นต้นเสียง และมีลูกคู่ช่วยร้องรับอยู่ภายในโรง เพื่อช่วยบรรเทาความเหนื่อยของผู้แสดง

5. ท่ารำ ผู้แสดงส่วนใหญ่ผ่านการฝึกหัดเบื้องต้นมาพอที่จะแสดงได้ จากนั้นจึง มาฝึกฝีมือบนเวทีแสดงเพื่อให้เกิดประสบการณ์และความชำนาญ การรำละครยังไม่เต็มความสามารถ คือ รำปล่อยตัวตามสบายไม่ถึงเองตั้งไหล่ และอวัยวะทุกส่วนของร่างกายอย่างเต็มที่ เนื่องจากในแต่ละวันต้องรำหลายเที่ยวทำให้เกิดความเหนื่อยและเมื่อยล้า การรำจะรำใช้บทและ รำหน้าพาทย์ โดยรำใช้บทใช้ทำรำพื้นฐานจากเพลงช้าเพลงเร็ว แม่บทการรำหน้าพาทย์จะเป็นหน้า พาทย์ธรรมดา เช่น เพลงเชิด เสมอ รัว โอด และเพลงฉิ่ง การแสดงกิริยาการเดิน นั่ง ยืน นอน และการใช้อารมณ์ดีใจ โกรธ เสียใจ และตกใจ เป็นต้น ส่วนการรำเดี่ยวเพื่ออวดความสามารถ เช่น รำ ฉุยฉาย ชมดง หรือกระบวนท่ารบนั้นไม่มีเพราะทำให้ยึดขาดไม่ทันใจผู้ชม ถ้าเป็นการแปลงตัวหรือ การรบจะรำใช้บทตามเหตุการณ์ในท้องเรื่องเท่านั้น เช่น รูปหายกลายกลับเป็นนางฟ้า ผู้รำจะตีบท ตามคำร้อง โดยไม่ต้องรำฉุยฉายเพื่อชมความงามของผู้หญิง หรือการรบผู้รำจะทำท่ารบกันตาม คำร้องเท่านั้น โดยไม่ต้องรำตรวจพล หรือรำกระบวนท่ารบเพื่ออวดฝีมือ ส่วนการเล่นตลกผู้แสดง จะเป็นคนแก่ที่มีประสบการณ์ เจรจาในลักษณะตลกโปกฮา ทำท่าทางประกอบเพื่อสร้างความ ขบขันให้แก่ผู้ชม

6. ดนตรีและเพลงร้อง ผู้แสดงจะเป็นคนคิดบทกลอนและบรรจเพลงร้องเอง ใน ขณะที่แสดงตามประสบการณ์ของแต่ละคน โดยผู้แสดงร้องทำนองเพลงอะไร นักดนตรีก็บรรเลง เพลงนั้น เพลงร้องที่ใช้ได้แก่ เพลงร่ายนอก ปีนตลิ่งนอก ลีลากระทุ่ม สองไม้ และเทพทอง เพลง ร้องเป็นเพลงอัตราสองชั้นและชั้นเดียวที่มีจังหวะรวบรัด

7. การแต่งกาย แต่งยีนเครื่องพระ-นาง ส่วนตัวละครบางตัวไม่ต้องแต่งยีน เครื่อง เช่น ตัวตลก เสนา และฤาษี วัสดุที่ใช้ปักเครื่องละครใช้เลื่อมแทนการใช้ดิน เพราะเลื่อม ราคาถูกกว่าและคงทนกว่า ส่วนดินราคาสูงกว่า คงทนน้อยกว่า แต่ความแวววาวสวยกว่าเลื่อม

8. เรื่องที่แสดง แสดงได้ทุกเรื่อง ยกเว้น 3 เรื่องคือ เรื่องรามเกียรติ์ อิเหนา และ อุณรุท ปัจจุบันนิยมนำเรื่องของลิเกมาแสดงแต่ปรับการแสดงให้เป็นละคร

3.2.2 การแสดงละครนอกแบบหลวง

1. ขั้นตอนการแสดง เริ่มด้วยปีพาทย์โหมโรง แล้วดำเนินเรื่องละครนอกจนจบปีพาทย์ลาโรง
2. การดำเนินเรื่องรวดเร็ว แต่ช้ากว่าละครนอก (เดิม) และเร็วกว่าละครในและมุ่งความตลกขบขัน
3. วิธีแสดง ปีพาทย์บรรเลงเพลงวา ทำายเพลงวาดตัวละครสำคัญที่เป็นตัวพระ ออกแสดง โดยรำเพลงช้าปี่นอก จากนั้นรำตามเนื้อเรื่อง โดยผู้แสดงไม่ต้องร้องเอง แต่มีนักร้องเป็นคนร้อง ส่วนการเจรจาผู้แสดงต้องเจรจาเองตามบทที่กำหนดไว้หรืออาจจะเจรจามากเกินจากบทก็ได้แต่ต้องอยู่ภายในกรอบของเรื่องที่แสดง การแสดงละครนอกนั้นการเจรจาเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะต้องการให้ผู้ชมเกิดความสนุกสนาน จึงมักจะหยุดการดำเนินเรื่อง และแทรกการเจรจาอยู่เสมอ และครั้งละนาน ๆ จากนั้นจึงดำเนินเรื่องต่อ เป็นเช่นนี้ตลอดจนจบเรื่อง
4. ผู้แสดงมีทั้งที่แสดงโดยผู้ชายล้วน และเป็นชายจริงหญิงแท้ โดยเป็นผู้ที่มีลีลาการรำที่คล่องแคล่วฉับไว การกระทบจังหวะค่อนข้างแรง และเป็นผู้ที่มีน้ำเสียงดี
5. การรำมีความประณีตงดงาม ผู้แสดงมีฝีมือในการรำเพราะผ่านการฝึกหัดทำรำที่มาตรฐานจากละครใน การรำมีรำขับบท รำหน้าพาทย์ธรรมดา ได้แก่ เพลงเซ็ด เสมอ รั้ว โอด และเพลงชิง ฯลฯ ส่วนการรำเดี่ยวเพื่ออวดฝีมือ เช่น รำฉุยฉายในการแปลงตัว หรือกระบวนท่ารบ โดยมากจะเป็นการตีบทตามเหตุการณ์ในท้องเรื่องที่ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว แต่ถึงกระนั้นการรำเดี่ยวก็ยังมีอยู่บ้าง เช่น ฉุยฉายวันทอง ฉุยฉายยอพระกลืน สุวรรณหงส์ชมถ้ำ เป็นต้น
6. ดนตรีและเพลงร้อง เป็นเพลงอัตราสองชั้นและชั้นเดียวที่มีจังหวะปานกลางและเร็ว เช่นเดียวกับละครใน แต่มีความเร็วและกระชับกว่า แต่ไม่ถึงกับเร็วอย่างละครนอก (เดิม) เพลงที่ใช้เป็นหลักในการดำเนินเรื่อง คือร่ายนอก นอกจากนี้มีเพลงช้าปี่นอก ปี่นตลิ่งนอก เทพทอง เขมรขอทาน นางครวญชั้นเดียว ฯลฯ การร้องในจังหวะเพลงเร็ว ส่วนใหญ่จะใช้การกระแทกเสียง เน้นการร้องเป็นคำ ๆ ให้ความรู้สึกคึกคักและสนุกสนาน
7. ความเคร่งครัดในจารีตประเพณี ยังคงรักษาระเบียบแบบแผนในราชสำนัก เช่นเดียวกับละครใน แต่ตัวละครที่เป็นพระมหากษัตริย์สามารถเล่นตลกกับพวกเสนาได้ แต่ไม่เล่นตลกสองแง่สองง่ามอย่างละครนอก (เดิม) ตัวละครมีอิสระในการแสดงกิริยาท่าทาง คำพูดและอารมณ์ได้อย่างเปิดเผยกว่าละครใน
8. การแต่งกาย แต่งกายยืนเครื่องพระ-นางเช่นเดียวกับละครใน ยกเว้นตัวตลกเสนา ฤาษี และตัวละครที่เป็นสัตว์
9. เรื่องที่แสดง แสดงได้ทุกเรื่อง ยกเว้น 3 เรื่อง คือ รามเกียรติ์ อิเหนา และอุณรุท

3.3 ผู้แสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ของกรมศิลปากร

ผู้แสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ ตอนกุมภภณฑ์ถวายม้า มีทั้งผู้แสดงที่เป็นผู้ชายล้วนและผู้ชายแสดงร่วมกับผู้หญิง* ซึ่งแสดงโดยกลุ่มนาฏศิลป์ของส่วนการแสดง สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร และอีกส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มนักเรียน นักศึกษาและข้าราชการจากวิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร แสดงร่วมกัน

การแสดงตอนกุมภภณฑ์ถวายม้า กรมศิลปากรได้จัดการแสดงครั้งแรกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2502 และยังคงแสดงอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงแบ่งผู้แสดงออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้แสดงในอดีต (แสดงเป็นครั้งแรก) และกลุ่มผู้แสดงในปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2544) ดังนี้

3.3.1 กลุ่มผู้แสดงในอดีต (แสดงเป็นครั้งแรก)

การแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ ตอนกุมภภณฑ์ถวายม้า เริ่มแสดงเป็นครั้งแรกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2502 โดยให้ผู้แสดงซึ่งเป็นผู้ชายแสดงร่วมกับผู้หญิงที่เป็นข้าราชการของกองการสังคีต (สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ในปัจจุบัน) ร่วมกับข้าราชการครูและนักเรียนจากโรงเรียนนาฏศิลป์ (วิทยาลัยนาฏศิลป์ในปัจจุบัน (ประกอบด้วยผู้แสดงทั้งสิ้น 44 คนดังต่อไปนี้

	<u>ชื่อตัวละคร</u>		<u>ชื่อผู้แสดง</u>	
		ชุดที่ 1		ชุดที่ 2
พระสุวรรณหงส์	น.ส.นฤมัย	สิงห์เสนห์	น.ส.เจลา	ทัดภู
นางเกศสุริยง	น.ส.บุญนาค	เศวตนิย	น.ส.ชันแก้ว	นามเมือง
นางเกศสุริยงแปลง	น.ส.นพรัตน์	ไชยวสุ	น.ส.รัจนา	พวงประยงค์
ท้าวสุทัศน์นุราช	นายชวรงค์	บุญญาหาร	น.ส.วิมาลา	ทองอุดม
พระนางตรีสุวรรณ	น.ส.ชนานันท์	ช่างเรียน	น.ส.พิมล	ว่องไว
กุมภภณฑ์	นายยอดแสง	ภักดีเทวา	นายชม้อย	ธำรีเกียรติ
พญาม้าต้น	นายไชยยศ	คุ่มมณี	นายธงชัย	โพธิอารมย์
วิรุณเมฆ	นายชิน	สีปู้	นายจตุพร	รัตนวราหะ
นางผีเสื้อน้ำ	นายฉลาด	พกุลานนท์	นายกรี	วระศรีริน

* ผู้แสดงที่ไม่ได้เป็นชายจริงหญิงแท้ทุกคน กล่าวคือ กลุ่มผู้แสดงในอดีตพระเอกใช้ผู้หญิงแสดง นางผีเสื้อน้ำและหญิงชราใช้ผู้ชายแสดง ส่วนกลุ่มผู้แสดงในปัจจุบัน พระเอกใช้ผู้ชายแสดง นางผีเสื้อน้ำและหญิงชราใช้ผู้ชายแสดง

	<u>ชื่อตัวละคร</u>		<u>ชื่อผู้แสดง</u>	
		<u>ชุดที่ 1</u>		<u>ชุดที่ 2</u>
หญิงชรา	นายจำนง	พรพิสุทธิ์	นายวงศ์	ล้อมแก้ว
เสนาผู้ใหญ่เมืองไอยร์ตัน	นายเจริญ	เวชเกษม	นายเอนก	คราประยูร
เสนาผู้ใหญ่เมืองมัตตัง	นายทองเริ่ม	มงคลนัญญ	นายทรวง	ปรางค์โพธิ์อ่อน
นางพระกำนัลเมืองไอยร์ตัน	น.ส.เอมอร	ปิ่นยาชีวะ	น.ส.สุรางค์	บุณนาค
นางกำนัลเมืองไอยร์ตัน 4 คน		นักเรียนจากโรงเรียนนาฏศิลป์		
นางกำนัลเมืองมัตตัง 4 คน		นักเรียนจากโรงเรียนนาฏศิลป์		
เสนาเมืองไอยร์ตัน 6 คน		นักเรียนจากโรงเรียนนาฏศิลป์		
เสนายักษ์เมืองมัตตัง 6 คน		นักเรียนจากโรงเรียนนาฏศิลป์		
นางเงือก 5 คน		นักเรียนจากโรงเรียนนาฏศิลป์		
ระบำเงือก 6 คน		นักเรียนจากโรงเรียนนาฏศิลป์		

3.3.2 กลุ่มผู้แสดงในปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2544)

ผู้แสดงในปัจจุบันเป็นข้าราชการของสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร ร่วมกับนักเรียนจากวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ประกอบด้วยผู้แสดง 44 คน หรือ อาจจะน้อยกว่านี้ก็ได้ตามความเหมาะสมของเวลาและสถานที่ แต่คงไว้ซึ่งผู้แสดงที่เป็นตัวละครสำคัญ ส่วนนางกำนัลหรือเสนาอาจจะตัดทอนลงได้บ้างตามที่เห็นสมควร และปัจจุบันตัวละครบางตัวก็ใช้ผู้แสดงสลับสับเปลี่ยนกันแสดง เพื่อเปิดโอกาสให้ข้าราชการได้ฝึกทักษะการรำและประสบการณ์การแสดง เป็นการพัฒนาศักยภาพทางด้านนาฏศิลป์ให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น

<u>ชื่อตัวละคร</u>	<u>ชื่อผู้แสดง</u>	
พระสุวรรณหงส์	นายปกรณ์	พรพิสุทธิ์, นายสมรัตน์ ทองแท้
นางเกศสุริยง	นางแพรวดาว	พรหมรักษา, นางวลัยพร กระทุมเขต
นางเกศสุริยงแปลง	นางรัจนา	พวงประยงค์, นางใบศรี แสงอนันต์
	นางวรรณวรรณ	พลับประสิทธิ์,
ท้าวสุทัศน์นุราช	นายศิริพงษ์	ฉิมพาลี, นายเผด็จ พลับกระสงค์
พระนางตรีสุวรรณ	นางธานิต	ศาลากิจ, น.ส.ธันนดา มณีฉาย
กุมภภณฑ์	นายสุรเชษฐ์	เฟื่องฟู, นายจุลชาติ อรัญยะนาค
	นายโฆษิต	สุวรรณประทุม

พญาม้าตัน	นายศิริพงษ์	ฉิมพาลี,	นายอำนาจ จาตุประยูร
วิรุญเมฆ	นายสมชาย	อยู่เกิด,	นายเจษฎา สังข์วิเศษ
นางผีเสื้อน้ำ	นายพงษ์พิศ	จารุจินดา,	นายธรรมบุญ แรงไม่ลด
หญิงชรา	นายเทวมิตร	นวราช,	นายหัสติน ปานประยูร
นางเงือกชาติภรรณ	นางสุกัญญา	ธรรมานนท์,	นางวลัยพร กระทุ้มเขต
เสนาผู้ใหญ่เมืองไอยร์ตัน 1 คน			
เสนาผู้ใหญ่เมืองมัตตัง 1 คน			
นางพระกำนัลเมืองไอยร์ตัน	นักเรียนจากวิทยาลัยนาฏศิลป์		
นางพระกำนัลเมืองมัตตัง	นักเรียนจากวิทยาลัยนาฏศิลป์		
เสนาเมืองไอยร์ตัน	นักเรียนจากวิทยาลัยนาฏศิลป์		
เสนายักษ์เมืองมัตตัง	นักเรียนจากวิทยาลัยนาฏศิลป์		
ระบำเงือก	นักเรียนจากวิทยาลัยนาฏศิลป์		

3.4 ครูเจริญจิต : ผู้ถ่ายทอดทำรำนางเกศสุริยงแปลงในละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์

จากคำบอกเล่าของนางนพรัตน์ หวังในธรรมและนางรัจนา พวงประยงค์ ผู้ที่แสดงเป็นนางเกศสุริยงแปลงของกรมศิลปากรเมื่อจัดการแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ ตอนกุ่มภณฑ์ ถวายม้าเป็นครั้งแรก ณ โรงละครอนศิลปากร ได้กล่าวว่า²¹

ผู้ถ่ายทอดทำรำนางเกศสุริยงแปลงมีหลายท่านด้วยกันคือ คุณครูลมูล ยมะคุปต์ คุณครูมัลลี (หมั่น) คงประภักดิ์ คุณครูผ่น โมรากุล และคุณครูเจริญจิต ภัทรเสวี โดยคุณครู 3 ท่านแรกเป็นครูสอนนาฏศิลป์ในโรงเรียนนาฏศิลป์ขณะนั้น (วิทยาลัยนาฏศิลป์ในปัจจุบัน) ส่วนคุณครูเจริญจิต เป็นนาฏศิลป์นของกองการสังคีต (สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ในปัจจุบัน) คุณครูทั้ง 4 ท่านถึงแก่กรรมแล้ว โดยครูแต่ละท่านจะช่วยกันสอนทำรำนางเกศสุริยงแปลงซึ่งเป็นทำรำเด่น ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงบุคลิกของนางเกศสุริยงแปลง ซึ่งเป็นนางตลาดดังต่อไปนี้

- ทำกระโดดขึ้นเตี้ย-ลงเตี้ย ทำคลานในท่าธรรมชาติลักษณะก้นโด่ง ทำแยกเขี้ยว เคี้ยวฟัน และหน้าพาทย์เพลงเสมอตอนต้นใช้ทำรำตัวนาง แต่ตอนท้ายเพลงใช้ทำรำเป็นทำรำยักษ์ คือ ลงวง และกระทบสั้น ทั้งนี้เพื่อต้องการให้เห็นบุคลิกของนางยักษ์ซึ่งเป็นตัวตอนที่แท้จริง โดยแฝงอยู่ในทำรำ ซึ่งคุณครูลมูล ยมะคุปต์ และคุณครูมัลลี คงประภักดิ์ เป็นผู้ถ่ายทอด

²¹ สัมภาษณ์นพรัตน์ หวังในธรรม, ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร และรัจนา พวงประยงค์, นาฏศิลป์น 8 สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร, 2 กรกฎาคม 2544.

- การแสดงมุขตลกต่าง ๆ การร้องและเต้นตามพญาม้าต้น และท่าแลบลิ้นเลียปาก มือลูบปากและมือเช็ดผ้าอู้ง ซึ่งแสดงถึงความวิหิงษาต้องการกินเนื้อมนุษย์ตามวิสัยยักษ์ เป็นท่าที่ คุณครูมัลลีย์ คงประภัสร์ เป็นผู้ถ่ายทอด

- การใช้อารมณ์ต่าง ๆ เช่น ตกใจ ต้องทำตัวสั่น สะดุ้งตัวขึ้น หรือโกรธ ทำถ่มมึงตา ดวงตาพองโตจ้องมองคู่ต่อสู้ คุณครูผืน โมรากุลเป็นผู้ถ่ายทอด

- การตีบทตามเนื้อเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ รายละเอียดของการแสดงและการฝึกหัดผู้แสดง เป็นหน้าที่ของคุณครูเจริญจิต ภัทรเสวีโดยตรง ท่านจะรับผิดชอบตั้งแต่เริ่มฝึกซ้อม และควบคุมดูแลจนกระทั่งถึงวันแสดงและการแสดงจบสิ้น

คุณครูเจริญจิต เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสอนท่ารำนางเกศสุริยงแปลงให้แก่ผู้แสดง 3 คน ได้แก่

1. นางนพรัตน์ หวังในธรรม แสดงเป็นนางเกศสุริยงแปลงครั้งแรก ชุดที่ 1 เพื่อเผยแพร่ให้ ประชาชนชม ณ โรงละครอนคิลปากร เมื่อปี พ.ศ. 2502

2. นางรจนา พวงประยงค์ แสดงเป็นนางเกศสุริยงแปลงครั้งแรก ชุดที่ 2 เพื่อเผยแพร่ให้ ประชาชนชม ณ โรงละครอนคิลปากร เมื่อปี พ.ศ. 2502

3. นางใบศรี แสงอนันต์ แสดงเป็นนางเกศสุริยงแปลงครั้งแรกเพื่อเผยแพร่ให้ประชาชน ชม ณ โรงละครแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2513

ลำดับต่อไปจะกล่าวถึงประวัติและผลงานของคุณครูเจริญจิต ซึ่งผู้วิจัยได้ข้อมูลของท่าน มาจากหนังสืองานพระราชทานเพลิงศพคุณครูเจริญจิต และได้จากการสัมภาษณ์คุณครูทางนาฏศิลป์ ซึ่งเคยคลุกคลีร่วมงานกับท่านคือ ครูครูสุวรรณีย์ ชลานุเคราะห์ และคุณครูศิริวัฒน์ ดิษยนันทน์ พอสรุปได้ดังนี้²²

คุณครูเจริญจิต ภัทรเสวี นามเดิมว่า นางเจริญ ภัทรเสวี เกิดเมื่อวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2458 ที่ตำบลบ้านสมเด็จ อำเภอลองสาน จังหวัดธนบุรี บิดาชื่อ หลวงวัชรเสวิน มารดาชื่อ นาง จันทร์ ภัทรเสวี

คุณครูเจริญจิต เริ่มฝึกหัดละครตั้งแต่อายุ 7 ขวบ โดยมารดาพาไปถวายตัวเป็นศิษย์ใน คณะละครของเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ (เจ้าจอมมารดาแพ สนมเอกในรัชกาลที่ 5) ณ วังเจ้าคุณ พระประยูรวงศ์ ตำบลสามเสน และออกโรงแสดงครั้งแรกเมื่ออายุได้ 10 ขวบ โดยแสดงเป็นไก่แก้ว ในละครพันทางเรื่องพระลอ ซึ่งคุณครูลมูล ยมะคุปต์ได้ชมการแสดงและนำมากล่าวชมอยู่เสมอ

²² สัมภาษณ์ สุวรรณีย์ ชลานุเคราะห์ และศิริวัฒน์ ดิษยนันทน์, ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์) พ.ศ. 2533 และ พ.ศ. 2541, 8 กรกฎาคม 2544.

เมื่อเป็นสาวได้แสดงเป็นนางเอกคู่กับครูสอาด แสงสว่าง ซึ่งเป็นพระเอกอยู่เป็นประจำ นอกจากนี้ยังแสดงละครพันทางเรื่องราชาธิราช รวมทั้งสามารถร้องเพลงในละครดึกดำบรรพ์ได้เป็นอย่างดี

ต่อมาคุณครูเจริญจิต เข้ารับราชการในกองการสังคีต กรมศิลปากร โดยทำหน้าที่เป็นทั้งนาฏศิลป์และครูช่วยฝึกหัดการแสดงละครให้แก่นักเรียนในโรงเรียนนาฏศิลป์

ผลงานทางด้านการแสดง

คุณครูเจริญจิต มีความสามารถแสดงละครได้ทุกประเภททั้ง โขน ละครใน ละครนอก ละครพันทาง ละครเสภา และละครดึกดำบรรพ์ ทั้งยังมีความสามารถแสดงได้ทุกบทบาท โดยแสดงได้ทั้งตัวพระ นางเอก นางตลาด และตัวประกอบ ซึ่งคุณครูสุวรรณณี เล่าว่า "คุณครูเจริญจิต รำละครได้สวยงาม รำในบทบาทนางเอกได้สง่างามและนุ่มนวลสมเป็นนางกษัตริย์ แต่เมื่อรำในบทบาทนางตลาดก็สามารถเปลี่ยนบุคลิกมารำได้อย่างคล่องแคล่วฉับไว มีจิตมารยา เหมาะกับบทบาทนางตลาดเหลือเกิน"

ผลงานทางด้านการสอน

คุณครูเจริญจิตสอนทำรำในบทบาทนางเอกให้แก่ นางอัมพร พวงประยงค์ นางสถาพร สันทอง นางนพรัตน์ หวังในธรรม นางรัชนี พวงประยงค์ นางพยงค์ ทองหลิม นางสาวจินดารัตน์ วิริยะวงศ์ และนางวัชณี เมษะมาน ตัวนางเอกที่ฝึกหัดได้แก่ นางวันทอง นางเมรี นางสีดา นางเบญกาย นางมณฑิลา นางสุพรรณมัจฉา นางอัคคี นางสุวรรณกัญญา นางเมขลา และนางวิมาลา

ท่านสอนทำรำนางตลาดให้แก่ นางนพรัตน์ หวังในธรรม นางรัชนี พวงประยงค์ และนางใบศรี แสงอนันต์ ตัวนางตลาดที่ฝึกหัดได้แก่ นางเกศสุริยงแปลง นางสันธิ์ นางคันทมาลี นางวิมาลา และนางวิพาร์ รวมทั้งฝึกหัดทำรำในบทบาทนางยักษ์ให้แก่ นางอิสระ โพธิเวส ได้แก่ นางพันธุรัต และนางลำมะนักรา

ด้วยประสบการณ์ที่มากมาย คุณครูเจริญจิตจึงสามารถถ่ายทอดทำรำและเทคนิคการแสดง การสวมวิญญูณเป็นนางเกศสุริยงแปลงได้อย่างสมบทบาท ท่านยอมสละเวลาของท่าน เพื่อทุ่มเทการสอนให้แก่ศิษย์อย่างเต็มที่ ทั้งคอยให้กำลังใจแก่ศิษย์ขณะแสดงบทเวที นับว่าท่านเป็นครูที่มีคุณค่าแก่วงการนาฏศิลป์ไทยเป็นอย่างยิ่ง แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ท่านต้องจากไปด้วยโรคมะเร็งปอด เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2521 ด้วยวัยเพียง 63 ปี

3.5 ผู้สืบทอดทำรำนางเกศสุริยงแปลงในละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์

ผู้สืบทอดทำรำนางเกศสุริยงแปลงมีทั้งนาฏศิลปินหญิงและนาฏศิลปินชายดังนี้

นาฏศิลปินหญิง ได้แก่

1. นางนพรัตน์ หวังในธรรม ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร แสดงครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2502

2. นางรจนา พวงประยงค์ นาฏศิลปิน 8 สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร แสดงครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2502 และยังคงแสดงอยู่ในปัจจุบัน แต่จะแสดงเฉพาะงานสำคัญ

3. นางใบศรี แสงอนันต์ นาฏศิลปิน 7 สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร แสดงครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2513 และยังคงแสดงอยู่ในปัจจุบัน โดยแสดงสลับกับนางวรวรรณ พลับประสิทธิ์

4. นางวรวรรณ พลับประสิทธิ์ นาฏศิลปิน 5 สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร แสดงครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2535 และยังคงแสดงอยู่ในปัจจุบัน

นาฏศิลปินชาย ได้แก่

นายขวลิต สุนทรานนท์ นักวิชาการละครและดนตรี 7 สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร แสดงครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2537 จะแสดงเฉพาะงานละครนอกที่แสดงโดยผู้ชายล้วน

สรุป

จากการศึกษาความเป็นมาของการแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ พบว่า การแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และแสดงอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันโดยพบหลักฐานปรากฏเป็นระยะ ๆ ดังนี้

สมัยกรุงศรีอยุธยา พบหลักฐานจากกลอนบทละครเรื่องสุวรรณหงส์ที่ยังมีหลงเหลืออยู่ สมัยกรุงธนบุรี พบว่า มีการชำระบทละครนอกที่ชำรุดเสียหายหลายเรื่อง ซึ่งในจำนวนนั้นมีเรื่องสุวรรณหงส์รวมอยู่ด้วย สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ 1 พบหลักฐานจากนิราศพระบาทของสุนทรภู่ กล่าวว่ามีการแสดงเรื่องสุวรรณหงส์ โดยคณะละครเอกขนของนายบุญยัง ซึ่งมีชื่อเสียงทางละครนอกสมัยนั้น ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 2 ไม่พบหลักฐานปรากฏ แต่นายบุญยังนั้นยังมีชีวิตอยู่ จึงเชื่อว่าน่าจะได้มีการสืบทอดการแสดงเรื่องสุวรรณหงส์ พอถึงสมัยรัชกาลที่ 3 พบว่ากรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ทรงนิพนธ์เรื่องสุวรรณหงส์ จึงเป็นที่แน่นอนว่าจะต้องมีการแสดงเรื่องนี้ แต่สมัยรัชกาลที่ 4 ไม่พบหลักฐาน จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 พบหลักฐานจากจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ฉบับที่ 2431 กล่าวว่ามีการแสดงเรื่องสุวรรณหงส์ และนายพลอย พระสมุท ได้กล่าวไว้ในหนังสือพิมพ์ชิรญาณว่า มีคณะละครนอกหลายคนแสดงเรื่องสุวรรณหงส์ สมัยรัชกาลที่ 6 ถึง

รัชกาลที่ 8 ไม่พบหลักฐาน แต่ปรากฏหลักฐานชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ 9 เมื่อกรมศิลปากรจัดแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2494 และปี พ.ศ. 2502 และยังคงแสดงเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

การแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ แต่เดิมแสดงในรูปแบบละครนอกแบบชาวบ้านคือแสดงกันตามพื้นบ้านโดยใช้ผู้ชายแสดง เน้นการดำเนินเรื่องที่รวดเร็ว ทันอกทันใจผู้ชมพร้อมทั้งสอดแทรกความตลกขบขัน เพื่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน การใช้ถ้อยคำ การแต่งกาย กระบวนท่ารำ ตลอดจนดนตรีและเพลงร้อง มีลักษณะเรียบง่าย สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบชาวบ้าน

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงปรับปรุงละครนอกแบบชาวบ้านให้เป็นละครนอกแบบหลวง โดยเปลี่ยนมาใช้ผู้หญิงในราชสำนักแสดง เน้นการดำเนินเรื่องที่รวดเร็วแทรกความตลกขบขันเช่นเดิม แต่ไม่หยาบโลนอย่างละครนอกแบบชาวบ้าน ปรับปรุงการใช้ถ้อยคำ การแต่งกาย กระบวนท่ารำ ตลอดจนดนตรีและเพลงร้องให้มีลักษณะพิธีพิถันสะท้อนให้เห็นถึงศิลปะความงามที่ประณีตและละเมียดละไมของชาววัง

ปัจจุบันคณะละครของเอกชน เช่น คณะละครไทยศิริ ของคุณสุรัตนา เตียวิเศษ และคณะละครของนายทองใบ เรืองนนท์ ยังคงยึดรูปแบบการแสดงละครนอกแบบชาวบ้านแต่ไม่ได้แสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์แล้ว เนื่องจากส่วนมากจะนำเรื่องราวของลิเกมาแสดงเพราะเป็นที่นิยมของคนดูมากกว่า แต่กรมศิลปากรยังคงสืบทอดการแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ โดยจัดแสดงตามแบบละครนอกแบบหลวง ซึ่งเป็นการรักษารูปแบบของรัชกาลที่ 2 ไว้

สำหรับผู้แสดงทั้งในอดีตและปัจจุบันมี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มนาฏศิลป์ป็น แผนกนาฏดุริยางค์ สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร และกลุ่มนักเรียน นักศึกษา ข้าราชการครูของวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร แสดงร่วมกัน โดยผู้แสดงเรื่องสุวรรณหงส์ ตอนกุมภภณฑ์ถวายม้าในอดีตเป็นผู้แสดงรุ่นแรก เมื่อปี พ.ศ. 2502 ใช้ผู้ชายและผู้หญิงแสดงร่วมกัน ส่วนผู้แสดงในปัจจุบันเป็นผู้แสดงรุ่นหลัง ในปี พ.ศ. 2544 ใช้ผู้แสดง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ชายและผู้หญิงแสดงร่วมกัน และกลุ่มที่เป็นผู้ชายล้วน แต่กลุ่มหลังที่เป็นชายนั้นจะสอดแทรกความตลกขบขันที่มีลักษณะสองแง่สองง่ามคล้ายละครนอกแบบชาวบ้านเล็กน้อย

ผู้ถ่ายทอดท่ารำในละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ โดยเฉพาะบทบาทของนางเกศสุริยงแปลง มีหลายท่านด้วยกันคือ คุณครูลมูล ยมะคุปต์ คุณครูมัลลี คงประภักดิ์ คุณครูผัน โมรากุล และคุณครูเจริญจิต ภัทรเสวี โดยคุณครูลมูลและคุณครูมัลลี สอนท่าเฉพาะ ท่ายักษ์และมุขตลก เช่น ท่ากระโดดขึ้นเตียง-ลงเตียง ท่าแลบลิ้นเลียปาก ท่ามือลูบปาก ท่าลงวง กระทบสั้น และท่าใช้ตัวหน้าหนึ่ง คุณครูผัน สอนการแสดงสีหน้าและอารมณ์ และคุณครูเจริญจิตสอนการตีบท

ฝึกซ้อมให้ผู้แสดงตั้งแต่ก่อนการแสดงจนจบการแสดง สำหรับผู้สืบทอดทำรำนางเกศสุริยงแปลง มีทั้งนาฏศิลป์หญิงและชาย นาฏศิลป์หญิง ได้แก่ นางนพรัตน์ หวังในธรรม นางรัชนี พวงประยงค์ นางใบศรี แสงอนันต์ และนางวรวรรณ พลัฒประสิทธิ์ ส่วนนาฏศิลป์ชาย ได้แก่ นายชวลิต สุนทรานนท์

จะเห็นได้ว่า ผู้แสดงเป็นนางเกศสุริยงแปลง มีทั้งนาฏศิลป์หญิงและนาฏศิลป์ชาย ถ้าใช้ผู้ชายแสดงจะทำให้การแสดงครั้งนั้นเคร่งถูกใจผู้ชมมากกว่า เพราะผู้ชายสามารถแสดงลีลาท่าทางทะลึ่งตึงตังและใช้ถ้อยคำหยาบคายสองแง่สองง่ามได้เต็มที่โดยไม่รู้สึกกระดากหรือเขินอายอย่างผู้หญิง ซึ่งถ้าผู้แสดงหญิงปฏิบัติเช่นนั้น ภาพที่ออกมาจะดูน่าเกลียดมากกว่าตลกขบขัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย